Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie, 2, 1986

«Jeg er benyttet som politiets referent ved radikale eller 'revolutionære' offentlige møder»

Et brev til Christian Holtermann Knudsen

I Christian Holtermann Knudsens etterlatte papirer i Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek finnes det et brev han fikk fra opdagelsesbetjent Tønnes Tønnessen Lode. Brevet er datert 23. august 1907.

Tjue år tidligere, nesten nøyaktig på dagen, hadde Knudsen og Lode vært utsendinger på Arbeiderpartiets stiftelsesmøte i Arendal. Lode møtte der som utsending for «Arbeidernes Understøttelsesforening» i Kristiansand – eller «Støtta» som den ble kalt på folkemunne. «Støtta» var blitt stiftet den 1. februar 1887 og Lode ble valgt i det første styret. Der hadde han fort markert seg med radikale forslag. Særlig oppstyr vakte hans forslag om at også kvinner skulle gis medlemsrett i foreningen. Da forslaget kom, framkalte det en hissig debatt og møtet måtte avbrytes – men til slutt seiret Lode.

På Arendalsmøtet satt Knudsen og Lode i fem-manns-komiteen som skulle utarbeide lover og regler for partiets ledelse. I debatten på landsmøtet sto de på hver sin fløy. Lode krevde – med støtte fra andre utsendinger – en programpost om «Sædelighed, Lovlydighet og Ædruelighed», men slik «Infami» ble avvist av Knudsen. Lode fikk heller ikke medhold i et forslag som gikk ut på at bare kroppsarbeidere skulle bli medlemmer i Arbeiderpartiet.

Lodes brev tar ikke gamle stridsspørsmål opp. Han kommer ikke en gang inn på meningsforskjellene mellom Knudsen og ham på Arendalsmøtet. Forslaget om «lovlydighed» finner han tjue år senere «nærmest latterligt». Det forklares nå som taktisk for å få

Kristiansand-foreningen og andre arbeiderforeninger utenfor Kristiania og Bergen med i det nye partiet.

Brevet tegner et bilde av en sosialists liv og arbeidsmuligheter i årene etter Arbeiderpartiets stiftelse. Etter et forsøk med en egen avis måtte Lode «uden 1 øre i lommen» bryte opp fra Kristiansand. I hovedstaden arbeidet han først på et kontor, siden i politiet hvor han til slutt blir betjent i opdagelsespolitiet, datidens overvåkingspoliti. Til oppgavene hans hører det å referere fra «radikale eller 'revolutionære' offentlige møder». Vi vet lite om omfanget av den form for overvåkning. I europeisk målestokk var Norge sikkert «en idylldemokratisk utkant», som TFAH-heftet om overvåkning (2/1982) hevdet. Likevel viser brevet oss at det åpenbart fantes en systematisk overvåkning av radikale møter i Kristiania. Lode nevner at han i 1893 kom til opdagelsespolitiet, og at han «saa mangen gang» var «spion» på møter.

Lode løste sin oppgave på en meget ukonvensjonell måte. Hans etterfølger hadde «lært endel stenografi» og var antakelig et mer effektivt redskap for sine oppdragsgivere.

E. L.

Kristiania den 23de august 1907

Hrr. stortingsmand Chr. H. Knudsen.

«Socialdemokraten» for 21de ds. med dens artikler i anledning «Det norske arbeiderpartis» 20 aars virksomhed bidrog til endelig at utføre et lenge næret ønske hos mig om at udtale min anerkjendelse af Dem og Deres virke som «Det norske arbeiderpartis» første mand og dermed efter min mening Norges største og mest fortjente offentlige mand, samt om end sent at lykønske Dem med valget til stortingsmand for partiet og med al anden anerkjendelse, der nu bliver Dem tildelt, og som De saa vel har fortjent.

Jeg haaber, De undskylder, om jeg ledsager min lykønskning med endel «skriveri» og udtaler mig til Dem for en gangs skyld adskillig vidtløftig. Det er jo bare privat, og De behøver ikke at læse det uden i en ledig stund til tidsfordriv.

* * *

Først lidt om talerne i Stortinget. «Aftenposten» og andre kapitalistblade omtaler stadig de frisindede talere i Stortinget med det omkvæde, at de taler saa udannet og simpelt, at de sænker Stortingets niveau etc.; men saasnart statsminister Michelsen har opladt sin mund, har bladet rost hans udtalelser som saa udmerkede, saa yperlige etc. Jeg har i modsætning til «Aftenp.» faaet det indtryk, at statsministeren kanske mest af alle talere i Stortinget har senket Stortingets niveau. Hans taler har jeg fundet hoverende og brautende med raa og udannede udtryk iblandt. For eksempel hans bekjendte udtalelse: at Movinkel ikke var tør bag ørene endnu, *og en andel gang, naar han siger til en modstander, jeg tror det var Konov,* at han ikke havde ventet, at vedkommende modstander vilde udtale sig saaledes – *saa simpelt, mente statsministeren. Jeg har aldrig kunnet forstaa den ros, som selv modstandere og «Socialdemokraten» har ydet Michelsen som taler. Om han er flink til at bruge munden, er han derfor ingen rosværdig taler, men snarere at sammenligne med en rapmundet, ondskabsfuld kjærring. Hans taler har givet mig indtryk af sluhed, skadefrohed, ja ondskabsfuldhed og samvittighedsløshed.*

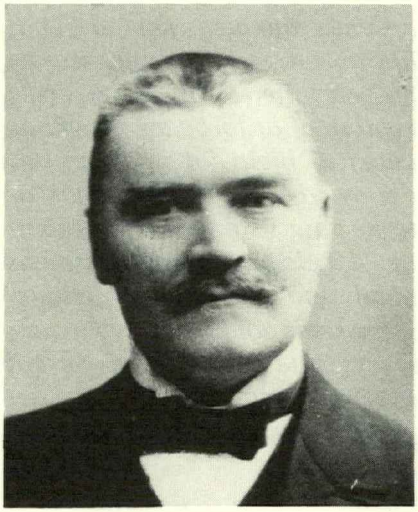

Tønnes Tønnesen Lode – politimannen som skrev til Chr. H. Knudsen om politiets overvåkning av arbeiderbevegelsens møter.
(Foto: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek)

De socialistiske stortingsmænd og Michelsens modstandere i det hele taget staar langt høiere i virkelig *dannelse. De har sjelden besvaret statsministerens haanende og grove udtalelser med grovheder igjen, men udtalt sig pent og respektfuldt, noget som statsministeren ikke kunde vente sig, naar han først kommer med grovheder. Talens form gjør meget til skjønhedsintrykket, men den største pryd for en tale er, naar man af talen faar indtryk af, at*

ordene kommer fra et godt hjerte, en god samvittighed og en god vilje, og at det er ord i retning af at forbedre de smaas kaar, til hjelp for de, som har det vondt. Og socialdemokraterne gaar i spidsen for kulturen og danelsen, thi socialismens maal er det største kulturfremskridt som hidtil er kjendt. Deres tale kan derfor være i overensstemmelse med det godes idé og en god samvittighed.

* * *

I den første artikel om «Det norske arbeiderpartis» 20 aarige virke staar bl.a.: – – «'nævnte' og 'unævnte', hvem vi idag sender en kjærlig tanke med tak for, hvad de har været og er. Nogle er vel kommen bort for os, andre har vi ikke i et og alt kunnet følge paa alle deres baner til enhver tid . . .».

Da jeg har den store ære at kunne regne mig med som en af partiets stiftere, vil jeg gjerne oplyse om, at jeg ikke er «kommet bort», hvis hermed menes, at endel kan være gaaet over til modstanderne.

Jeg har hørt og hører – hvad anskuelser angår – til socialdemokratiets yderste fløi. Jeg har glædet mig meget over arbeiderpartiets vekst og seire, og har bidraget privat ved enhver given anledning til at øge veksten, ja selv med fare for at miste min plads. Jeg har stemt med socialisterne ved valgene, og jeg baade agiterede og stemte mod *kongedømmets indførelse. Jeg forunderede mig over, at saa mange socialister da faldt fra og stemte* for *kongedømmet. Jeg kan ikke andet end tilskrive det,* at de ikke var oplyste nok. *De var hindet i denne barbariske «nationalitets»- og «fædrelandsfølelse» og troede en hjelp i kongedømmet. Som om det skulde hjelpe arbeiderne noget, at vi betaler en hob store lediggjængere til at fordrive tiden med at danse og feste for våre penger. Og dette skal være* «ære» *for landet. Det er jo bare skam, at vi lader os ta ved næsen paa denne maade. Ja, mon der ikke findes herskerhuse, som er saa seende, at de selv ler godt eller forundrer sig over, at folk lar sig ta ved næsen saaledes af dem?*

* * *

Da jeg for 20 aar siden deltog paa arbeidermødet i Arendal, var jeg ganske ung og havde ikke gjort mig bekjendt med hverken socialismen eller

arbeiderbevægelsens maal og midler. Men jeg var radikal nok personlig. Mit forslag til programpost: «lovlydighed og ædruelighed», *som jeg nu nærmest finder latterligt, var et udslag af den stræben, jeg vidste da var nødvendig for at faa den forening i Kristiansand som jeg representerede og vel arbeiderne idet heletaget udenfor Kristiania og Bergen til at slutte sig til «Det norske arbeiderparti». Uden stor moderation i programmet havde man ikke faaet nogen forening udenfor de allerede eksisterende socialistiske foreninger i Kristiania og Bergen til at melde sig ind i organisationen, og de to foreninger vilde da fremdeles være blevet staaende alene, hvorved arbeidermødet i Arendal havde været afholdt til saagodtsom uden nytte.*

Som forholdene var i Kristiansand for 20 aar siden maatte jeg altsaa som repræsentant i Arendal være forsigtig. Socialistnavnet var en skræk for alle da, værre end anarkister og nihilister nu, og ingen i Kristiansand turde vedkjende sig at være socialist. Han vilde da ikke have faaet arbeide nogensteds, og selv husrum havde været vanskeligt for ham at faa.

Mer fremskredet var arbeiderbevægelsen i Kristiania ogsaa da, og derfor var de videstgaaende repræsentanter fra Kristiania. Jeg havde været hovedmanden i Kristianssand for den lille nyreiste arbeiderbevægelse der og faaet stiftet «Arbeidernes Understøttelsesforening» i modsætning til den gamle af venstre beherskede arbeiderforening. Men forholdene var som sagt vanskelige. Kapitalisterne havde fuldstændig magten; de skræmte snart arbeiderne til at holde sig «pene». Og en reaktion begyndte snart med arbeidere i spidsen, som vilde gjøre sig pene i driftherrernes øine og staa høit hos dem. Jeg blev for radikal, mente de, og forslag om at udstøde mig af foreningen blev fremsat. Forslaget var ogsaa nær paa at opnaa flertal, men faldt dog, hvorefter jeg blev foreningens formand og repræsentant til Arendal.

Forud havde jeg faaet afsked fra mit levebrød som vagtmand paa trælasthandler Usteruds tomt og sagbrug med udtrykkelig tilkendegivende af, at det var for min agitatioriske virksomhed blandt arbeiderne ved bruget.

Jeg skrev en beretning fra arbeidermødet i Arendal,

maaske den udførligste beretning, som fremkom i pressen. Den indtoges i «Fædrelandsvennen» i Krsand. Nuværende gesant i Stockholm Benjamin Vogt var tilstede som referent for «Kristianssands Tidende». Jeg udgav efter arbeidermødet i Arendal uden ringeste kapital en liden avis i Kristianssand i lighed med «Spidskuglen» i Arendal. Dens navn var først «Straalen», senere «Kristianssand Tilskuer». Jeg med familie havde da intet andet at leve af end denne avis, som solgtes i løsnr. paa gaden 1 gang ugentlig. Intet trykkeri Kristianssand turde trykke avisen, jeg maatte faa den trykket paa «Samholds» trykkeri Arendal. Senere fik jeg ved hjelp af et laan paa kr. 350 kjøbt en haandpresse og typer m.m. Alt maatte jeg gjøre alene: skrive indholdet, trykke og sætte den. Det lykkedes mig at sætte og trykke den uden lærdom i bogtrykkerfaget.

Bladet fik noksaa god afsætning i begyndelsen, idet ogsaa mange modstandere kjøbte det af nysgjerrighed, men eftersom reaktionen blev sterkere, tabte salget sig. Den dvaleagtig, uvirksomme lille by Kristianssand (ca. 2000 indb.) havde mer end nok med de 3 større politiske kapitalistblade, som den havde før, og hvoraf 2 («Fædrelandsvennen» og «Krsands Stiftsavis») var venstreblade.

Bladet gik til vaaren 1890 med enkelte afbrydelser. Hvis jeg da ikke vilde sulte ihjel, maatte jeg reise fra byen. Jeg prøvede længe forgjæves efter at faa arbeide eller en plads. Ingen turde hjælpe en «socialist»; det var med nød og neppe nogen turde lade mig bo i sit hus. Selv «Understøttelsesforeningen» havde vanskeligt for at faa leie lokale.

Hvem kan da udres paa, at ingen turde heise socialismens fane i Kristiansand paa den tid. Det maatte i tilfælde være en økonomisk uafhængig som skulde gjøre det.

Uden 1 øre i lommen gik jeg landeveien fra Kristiansand til Arendal og siden stykkevis med dampskib og paa landeveien, indtil jeg kom til Kristiania vaaren 1890. Et religiøst skrift lignede en traktat, dog fritænkersk i realiteten, som jeg selv havde skrevet og trykt (indholdet var en merkelig drøm, som jeg selv havde drømt) hjalp mig ved dens salg til livsophold underveis.

I Kristiania fik jeg først plads paa et kontor for kr. 30 pr. maaned, og gik udenom kontor-

tiden som kolportør for at opholde livet. Vaaren 1891 blev jeg fast ansat politikonstabel, en stilling, som var lettest opnaaelig paa grund af min uddannelse som underofficer.

* * *

Mit hjertes anliggende: arbeiderbevægelsen *og* socialdemokratiet *maatte jeg nu saa godt som muligt mer end før holde hemligt hos mig selv. Dog kunde jeg ikke altid undlade at udtale min mening for kollegaer, og jeg blev af en misundelig, som vel troede, at han skulde faa mig afskediget, meldt til politiinspektør Mossin for at være* anarkist.

Mossin havde da megen sympati for mig, roste mig som en af politikorpsets «raskeste» karle og mente, at man kunne nok forandre anskuelse i livets løb. Hvis jeg var anarkist eller noget lignende, var det dog uforenligt med min offentlige stilling, mente han. Uden at lyve svarede jeg dog undvigende, at jeg altid havde været ordentlig og holdt paa lov og orden. Min virksomhed som avisskriver oplyste jeg ogsaa om, men pyntede lidt paa det sigende at det var mest af humoristisk indhold. Jeg beholdt vistnok Mossins sympati, thi allerede efter 2 aars tjeneste som konstabel blev jeg forfremmet til opdagelsespolitiet og er nu politibetjent her (opdagelsesbetjent).

Idet sidste har jeg ikke lagt skjul paa mine anskuelser støttet til socialisternes opmarsch i kommunestyret, idet jeg har ment, at kommunestyret, som lønner os, er vor driftsherre, og mine anskuelser er da i overensstemmelse med min driftsherre (forholdsvis). Dog kan nok embedsmændene sætte sig ud over denne mening. Trods, mine socialistiske anskuelser er dem bekjendt, har jeg dog hidtil været mødt med agtelse og respekt – ja fra fleres side med velvilje.

Men en ved nervefeber paadraget sygelighed har holdt mig meget i uvirksomhed, og ialfald hidtil afholdt mig fra deltagelse i foreninger og paa anden maade offentligt, hvorimod jeg nok har agiteret privat. Jeg har vistnok paavirket mange af mine kollegaer til at støtte socialisterne ved valg, og blandt publikum ude i byen tror jeg nok, jeg har agiteret saa langt, som det har kunnet gaa an.

Jeg er benyttet som politiets referent ved radikale eller «revolutionære» offentlige møder og ved andre anledninger. Jeg har saa mangen gang

som «spion» paahørt socialistiske og andre radikale talere, men er blevet henreven til at blive den ivrigste klapper og bifallsyttrer. Jeg var lenge den eneste ved politiet, som antoges at være skikket til eller have evner til at referere, og jeg gjengav ogsaa udtalelserne rigtigt og samvittighedsfuldt. Ja, jeg var saa begeistret over de radikale udtalelser, at jeg referede meget mer end nødvendigt, saa at mine referater ogsaa paa en maade ble agitationsskrifter. Efter at Mossin blev opdagelseschef har han benyttet en anden lidt, som skal have lært endel stenografi. Naar hertil kommer, at jeg har maattet tage til gjenmæle ligeoverfor en tyrannisk, uretfærdig, overbetjent (Rønning), som er Mossins høire haand, saa tror jeg ikke Mossin kommer til i fremtiden at benytte mig i det omtalte hverv.

Selvfølgelig har man økonomisk skade af at tone et saa radikalt flag, naar man indehar en saadan stilling, som jeg har; men jeg har dog avanseret til de underordnede politifunktionærers høieste grad, politibetjent. Der er jo nogle bedre aflønnede stillinger inden politibetjentklassen, som jeg naturligvis ikke opnaar. Disse tragter jeg heller ikke efter. De burde være ophævede, da de er til skade for politibetjentene i sin helhed. De nevnte stillinger er jo ogsaa en levning fra «jobbetidens» overdrivelser.

* * *

Jeg er bondesøn fra Jæderen, f. 3/3 62., gjennemgik Kristianssands underofficersskoles samtlige klasser og tog alle eksamener, ogsaa fanejunkereksamen, ansattes 1888 som korporal ved Stavanger bataljon, men afslog ansættelsen. Jeg er nemlig antimilitarist.

* * *

Nu tror jeg nok, jeg har været vidtløftig nok og kan slutte uden omsvøb. Jeg kommer en gang senere og taler med hr. Knudsen personlig i anledning politibetjentenes andragende om lønsforhøielser. Nu har jeg altsaa paa forhaand presænteret mig.

Ærbødigst
Tønnes Tønnessen Lode,
opdagelsesbetjent

Adr. Møllergaden 22.

«Ich werde als Berichterstatter der Polizei bei radikalen oder 'revolutionären' öffentlichen Versammlungen benutzt» Ein Brief an Christian Holtermann Knudsen

Aus dem Archiv des langjährigen Vorsitzenden der Norwegischen Arbeiterpartei, Christian Holtermann Knudsen, wird ein Brief wiedergegeben, den er im August 1907 von dem Polizisten Tønnes Tønnessen Lode erhielt. Lode war wie Knudsen 1887 Delegierter beim Gründungskongress der Arbeiterpartei gewesen, hatte sich als Herausgeber einer radikalen Zeitung in Kristiansand versucht und war schliesslich durch Not getrieben nach Kristiania gezogen, wo er in den Polizeidienst eintrat und als Polizeispion bei Arbeiterversammlungen eingesetzt wurde.

Lodes Brief an Knudsen kann als Illustration zu einem früheren TFAH-Heft (2/1982) dienen, das die Überwachung der Arbeiterbewegung durch Polizei und Generalstab zum Thema hatte.